

FRIED ISTVÁN

Magyar hírlapi kísérlet Lipcsében

Vierteljahrschrift aus und für Ungarn, 1843 – 44.

Első ízben II. József évtizedében lett egyértelművé, hogy kialakítható egy olyan közvélemény,¹ amely tevőlegesen képes befolyásolni az események menetét. Az 1780–1790 közötti tíz esztendő egyben a magyar (nyelvű) hírlapírás születésének, kibontakozásának periódusa;² és a magyar újságok visszaszorulása egyben az abszolutista hatalom megerősödését is jelzi (mint erről a következő tíz esztendő történései tanúskodnak). Lassan-lassan mind a kormányzat, mind pedig a kormányzat ellenzékének szerepét betöltő nemesség előtt világossá vált, hogy nem csupán az országon belül kell megnyerni (megformálni) a rokonszenvezők táborát; a szövetségi rendszerek sem teszik fölöslegessé, hogy az európai közvélemény előtt kedvező színben tűnjenek föl, a másik félről viszont kedvezőtlen képet fessenek. II. József periódusának Broschürenflutja, majd a II. Lipót rendelkezésére készült *Babel és Ninive*³ (meg az azokra történő reagálás) mintegy előzménye a reformkor második felében kibontakozó röpirat-háborúnak, amelynek során a magyar ellenzék egyként fölvette a harcot az Udvar és a szláv törekvések ellen. Pulszky Ferenc visszaemlékezéseiben azt az általános vélekedést körvonalazta, amely a szlovák és főleg a horvát mozgalmaknak bécsi fölkarolását tette felelőssé a magyar–szláv viszony fokozatos elmérgesedéséért. „Bécsben [...] — állítja Pulszky Ferenc — minden mozgalom pártolásra talált, mely a magyar elemet ellensúlyozhatná.”⁴

Ezen a ponton azonban kis kitérőt kell tennünk. Ugyanis a Bécsben a század elejétől megjelenő folyóiratok éppen nem ellenséges viszonyt alakítottak ki a magyar szerzőkkel; nem egyszerűen munkatársul fogadták mindazokat, akik a magyar kultúra eseményeiről hírt adtak, hanem magyar nyelvű művekről is közöltek magyar szerzők tollából származó ismertetéseket, sőt: a Birodalomnak legalábbis kulturális egységét manifesztálva, azt a látszatot igyekeztek

¹ FRIED István: *II. József, a jozefinisták és a reformerek*. (Vázlat a 18. század végének magyar közgondolkodásáról.) OSZK Évkönyv 1979. Bp. 1981. 563–591.

² KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei. (1780–1795.)* Bp. 1970.; *A magyar sajtó története* I. Szerk.: KÓKAY György. Bp. 1979.

³ SILAGI, Denis: *Ungarn und der geheime Mitarbeiterkreis Kaiser Leopolds II.* München, 1960.

⁴ PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. S. a. r.: OLVÁNYI Ambrus. Bp. 1958. 175.

kelteni (az egész Európában ismeretes szigorú cenzúra ellenére), hogy Magyarországon (is) szabadon, az anyanyelvű irodalom éltető légkörében virágnak a tudományok, minden színvonalas szépirodalmi és tudományos alkotás megjelenhet. A magyar(országi) származású szerzők közül többen vettek részt bécsi honosságú kiadványok szerkesztésében; műfordításaikkal, gyűjtéseikkel, közléseikkel közvetítettek az ausztriai és a németországi olvasó, valamint a magyar kultúra között. Természetesen a bécsi (szépirodalmi-tudományos-divat)lapok anyagában érvényesült a válogatás elve, a kormányzathoz közel álló *Vaterländische Blätter* egészen más szempontokat tartott a magyar vonatkozású anyagok publikálásában szem előtt, mint például Hormayr báró almanachja, a *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, amelynek szerkesztésében-kiadásában Mednyánszky Alajos működött közre. Annyi azonban bizonyos, hogy a bécsi lapok eszközül szolgáltak magyar szerzőknek a kilépésre a német nyelvű olvasóközönség elé, és ezen keresztül egy hívebb magyarságkép megrajzolására.⁵

Az 1820-as, 1830-as esztendőktől kezdve azonban megváltozik a helyzet. Mind egyértelműbb, mennyire jelentőssé válhat egy hazai (magyar) közvélemény megszervezése, s e téren milyen jelentős szerephez juthat a sajtó. A *Jelenkorral* kezdődően, majd a *Pesti Hírlap* megjelentetésével felerősítetten egyértelműen felértékelődik a magyar (nyelvű) sajtó, az újságírás, és ezzel párhuzamosan a szlovák nemzeti mozgalom vezető képviselői szintén a szélesebb közvéleményhez szóló írást veszik igénybe rosszérzésük, fenyegetettségük felpanaszolására. Csakhogy szlovák sajtó nem létezik, az 1810-es években Palkovič kísérlete, a *Týdennjk* bibliai cseh nyelvű volt, ezen a — valláshoz kötött — nyelven szólnak az olvasóhoz Palkovič kalendáriumai, majd a *Tatranka* rendszertelen megjelenésével aligha biztosíthatja a mozgékonyabb újságok felkínálta gyorsabb reagálási lehetőséget.⁶ Ezért a szlovákok (akár II. József évtizedében a magyarok) a röpiratot választják álláspontjuk kifejtésére. Méghozzá többnyire a német nyelvű röpiratot, és ezek közül jónéhányat külföldön nyomtatnak ki. A cél kettős: minthogy a magyar nemzeti mozgalom irányítói vagy tevékeny munkásai közül kevesen olvasnak valamilyen szláv nyelven, a velük való dialógus magyarul vagy németül kezdődhet meg. S bár elvéve magyar nyelvű (szláv érdekű) röpirat is megjelenik, érthető okból (jóllehet a szlovák értelmiség többnyire jól tud magyarul) inkább a németet választják, mikor a Magyarországon megesett sérelmeikről számolnak be, hiszen másik céljuk az, hogy az európai közvélemény figyelmét fölkeltsék, és egy vélt (európai) támogatástól segítve, a magyarokkal folytatott vitában kedvezőbb pozíciót erőszakoljanak ki.

⁵ PÁLOS Bernardin: *Irodalmunk ismertetése a XIX. század eleji német folyóiratokban*. Pécs, 1929.; CSÁKY Moritz: *Die Präsenz der ungarischen Literatur in Wien um 1880*. In: *Die österreichische Literatur, ihr Profil an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (1750–1830)*. Hg.: Herbert ZEMAN. Teil 1. Graz, 1979. 475–489.; FRIED István: *Haza, állam, nemzet a magyarországi német sajtóban* = MKSz 1989. 237–252.

⁶ Vázlatos ismertetés: VÍGH Károly: *A tizenkilencedik század szlovák hírlaptörténete*. Bp. 1945.

Kezdetről fogva adnak hírt a magyar lapok a szlovák vagy a horvát mozgalmakról, illetőleg azokról a brosurákról (vagy irodalmi alkotásokról), amelyek Magyarország népeinek helyzetét másképpen ábrázolják, mint ahogy az a magyar sajtótermékekből kitetszik. Ugyanakkor beszédes tény, hogy Ján Kollárnak az 1832-re új kiadásban megjelent, magyar (történelmi) személyiségeket a (szláv) Pokolban (az Acheronban) elhelyező szonett-eposzá, a *Slávy dcerát* (A dicsőség leányát)⁷ kiadásakor magyar részről szinte észre sem vették, s az első terjedelmesebb magyar elemzés, amely mindenekelőtt a műből áradó összszláv ideológiát és magyarellenességet bírálta, majd tíz esztendő múlva látott napvilágot. Jóllehet akkorra már részben németre is lefordították,⁸ szinte az összes szláv irodalomban részletesebben méltatták, idézték.⁹ Itt említem meg, hogy bár Pest-Budán és Pozsonyban német (nyelvű) lapok is felzárkóztak a magyar (nyelvű) hírlapíráshoz, az ő közvetítő szerepük eredményessége ugyancsak kétségesnek bizonyult. A pest-budai német nyelvű hírlapokat Magyarország határain kívül alig olvasták, szerkesztésük, színvonaluk nemigen mérhető a németországi (vagy akár a prágai) lapokéhoz. Emellett igencsak helyi orientáltságuk egy bizonyos, szűkebb olvasói kört céltzott meg. Egy kimutatás szerint az 1843-ban¹⁰ Pest-Budán megjelenő német nyelvű lapok előfizetőinek száma (a pest-budai főpostán található a nem pest-budai prenumeránsok névsora) 3071, míg a magyar nyelvű lapoké 9754, a *Fasciculinak* nevezett latin lap 305, két szerb lap (a politikai, illetőleg a szépirodalmi-kulturális jellegű) 793 előfizetővel rendelkezik. Az egyes lapok nem pest-budai prenumeránsainak száma ekképpen oszlik meg:

Vereinigte Ofner-Pester Zeitung	1958
Der Spiegel	592
Der Ungar	247
Das Kundschaftsblatt	26
Das Pesther Tageblatt [!]	248
Jelenkor	894
Nemzeti Újság	450
Pesti Hírlap	3670
Világ	1244
Regélő	647
Athenäum [!]	438
Sion	203
Religio és Nevelés	758

⁷ Ján Kollár szonett-eposzá az 1903-as és az 1952-es prágai kiadásban olvastam.

⁸ Néhány magyarországi adat: RUMY [Carl Georg]: *Vaterländische Ehre im Auslande* = Der Spiegel 1829. Nr. 89. Vö. erről részletesebben: FRIED István: *Rumy Károly György, a kultúrközvetítő, 1828–1847* = Filológiai Közölny 1963. 204–218.; Uő: *Rumy és Ján Kollár kapcsolatai* = Helikon 1967. 114–118.; *Sonette aus der Slávy dcera, einem lyrisch-epischen Gedichte von Johann Kollár*. Aus dem Slawischen übersetzt von Joseph WENZIG = Der Bote von und für Ungern 1834. Nr. 18–19. Vö. még: WENZIG, Joseph: *Blüthen neuböhmischer Poesie*. Prag, 1833.

⁹ Erősen hiányos bibliográfia: ORMIS, Ján V.: *Bibliográfia Jána Kollára*. Bratislava 1954.

¹⁰ PULSZKY, [Franz]: *Ueber den Zustand der periodischen Presse in Ungarn seit dem Landtage 1839/40*. = Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn 1843. Erster Band – Zweite Hälfte, 1–26.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap	505
Orvosi Tár	196
Magyar Gazda	749

Az adatokat közlő a továbbiakban kiegészíti statisztikáját. A *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*ot csak postán expediálják, ez a lap a Helytartótanács félhivatalosa, csak itt olvashatók a kinevezések és a rendeletek. A *Pesther Tageblatt*ot háromszor annyian olvassák helyben, a kettős városban, mint ahányan előfizetik a városon kívül. Pest-Budán a magyar lapok átlagosan 100, a német nyelvűek 200 előfizetővel rendelkeznek. A fenti adatok a nyári időszakra érvényesek, télen, főleg a magyar nyelvű lapokat mintegy egy ötödével nagyobb példányszámban adják ki és veszik meg. A *Pesti Hírlap* a legnépszerűbb lap, messze meghaladja példányszámban a többi lapot, beleértve a *Hírnököt* is (amelyet Pozsonyban adtak ki).

A közlés a külföld előtt igyekszik igazolni a magyar(országi) és ezen belül a pest-budai sajtó jelentőségét, meg azt, hogy Pest-Budán, illetőleg az országban a sajtó olvasókra talált, ezen a téren sem marad el a magyar közönség a külföld mögött. Mindez azonban aligha tette fölöslegessé egy olyan orgánum megszervezését, amely megbízhatóbb — magyar szempontú — információkat ad a Magyarországon történekről. Hiszen az 1840-es esztendőkből — mint ismeretes — felgyorsultak Magyarországon az események, és éppen a szlovák — magyar meg a horvát — magyar viszony bécsi, illetőleg messze nem egyértelműen pozitív németországi fogadtatása és kommentálása igényelte, hogy a (liberális) magyar álláspont is eljusson a németül olvasókhoz. Ehhez hozzá kell tennem, hogy a szlovák szerzőktől kiadott, sűrű egymásutánban megjelenő, német nyelvű röpiratok drámai színekkel festették a szlovákság helyzetét, és vádolták a magyarságot a szlovákok elnyomásával, nyelvi nacionalizmussal. 1842-ben Széchenyi István roppant visszhangot kiváltó (és két német kiadásban is publikált)¹¹ akadémiai beszéde mellett a szlovák evangélikus lelkészeknek az uralkodóhoz eljuttatott panasz¹² osztotta meg a magyar (és nemcsak a magyar) közvéleményt, illetőleg Thun Leó és Pulszky Ferenc polémiája vert nagyobb hullámokat.¹³ Még ebbe a körbe vonható be Pulszky vitája Zedlitzcel, mint emlékezéseiben írja, „Metternich ügyes ágensével” az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ban.¹⁴ „E hírlap — emlékezik vissza Pulszky —, liberális külpolitikája

¹¹ SZÉCHENYI, István: *Academischer Vortrag*. Übers: Joseph v. OROSZ. Pressburg, 1843.; Uő: *Ueber die ungarische Akademie*. Uebers. und mit Anmerkungen begleitet von SINCERUS. Leipzig, 1843.

¹² RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Diel druhý. Dokumenty. Liptovský Svätý Mikuláš, 1943. 337–347. A második felirat: 580–590. Rapant közli az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ban megjelentetett polémikus cikkeket, ám Juraj (?) Lukácsnak tulajdonítja Lukács Móric írásait.

¹³ A vitára PULSZKY is visszaemlékezik: 4. sz. jegyzetben *i. m.* 176–177., közli a *Vierteljahrsschrift* is, 1843. Erstes Vierteljahrshft, 61–91.

¹⁴ A 4. sz. jegyzetben *i. m.* 166.

miatt, sokkal inkább el volt akkor terjedve, mint mostan, mind a mellett, hogy a magyar viszonyokat mindig elferdítve adta hasábjain.”¹⁵ Érdemes a továbbiakban kissé hosszabban idézni Pulszky rekonstruáló helyzetjelentését, mivel nem annyira Zedlitz báró vagy Metternich véleményét, hanem általában a bécsi álláspontot érzékelteti, illetőleg az Udvarnak azt a régebbi törekvését, hogy Ausztria civilizáló küldetését a magyar maradi barbárság ellenében hangsúlyozza.

„Most is b. Zedlicz czélzatosan e lapban adta ki czikkorozatát, mely *Pia Desideria für Ungarn* cím alatt szidta a magyar ellenzéket, sőt gróf Széchenyit is, mint, kik inkább középkori aristokratikus rebelisek, mint európai liberálisok. Szemökre vetette, hogy föl nem tudják fogni az osztrák felsőség európai szükségességét, mint a valódi haladás föltételét, hogy az ósiségi intézményt meg nem döntik, hogy vasutakról álmodoznak, midön csinált országútjok sincs, hogy a német culturát elnyomják s tónak és oláhnak föléledését akadályozzák, szóval a czikkeek szabadelvű magyarfalásból s a tények elferdítéséből ki nem fogtak, s e mellett csinosan voltak írva; nálunk az egész világ bosszankodott miattok.”¹⁶

A szlovákok sérelmei között is szerepelt a magyar hírlapok megannyi szlovákellenes megnyilatkozása, a horvát meg a cseh sajtó (és részben a szerb is) bőségesen kommentálta a magyar hírlapok polémikus cikkeit. S mert a magyar ellenzékben akadtak néhányan, akik szlovákul (és csehül is) olvastak, tehát a mintegy „belső” használatra szánt szépirodalmi és politikai jellegű megnyilvánulásokat is figyelemmel tudták kísérni, ebből a körből kerültek ki azok, akik elhatározták: Németországban újságot fognak megjelentetni abból a célból, hogy a németországi olvasókat a magyar helyzetről tájékoztassák, és semlegesítsék a magyarelles írások hatását, hogy ennek révén a német(országi) közvéleményt a magyar ügy mellé állítsák. Pulszky Ferenc barátjának, Henszlmann Imrének tulajdonítja a kezdeményezést. Ezt írja:

„Henszlmann barátom ez időben csak úgy érezte azon közönyt, sőt tudatlanságot, melylyel egész Európa a magyar viszonyokat ignorálta vagy elferdítette [...] s egy *Vierteljahrsschrift für Ungarn* [!] című szemlében igyekezett Németországban kimerítőbb s hívebb tudósításokat terjeszteni hazánkról.”¹⁷

Tény, hogy az 1843/44-ben, Lipcsében kiadott lap főleg Henszlmann, Pulszky, illetőleg Lukács Móric és Kramarcsik Károly alkotása, az ő cikkeikből, ismertetéseikből tevődik össze az újság. Tudjuk, hogy Pulszky, Henszlmann és Kramarcsik eperjesi diákkorukból ismerték egymást, Pulszky az 1828-as esztendőre keltezi görög nyelvi studiumaikat, amelyekben társuk volt Michal Miloslav Hodža (1811 – 1870), a szlovák nemzeti mozgalomnak talán legharcosabb egyénisége. Sziklay László több, az 1840-es esztendők magyar történelmében lényeges eseményhez fűzi tevékenységét: „annak a küldöttségnek is tagja volt, amelyik Jozeffy-Seberíny trónfeliratát vitte fel Bécsbe”, s amely iratot éppen az egykori diáktárs, Henszlmann publikálta kommentáló lábjegyzetek kíséretében a lapban, majd a „Tatrín kulturális egyesület alapítása is nagyrészt az ő

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. 177.

névéhez fűződik”¹⁸ (s ez a kulturális egyesület állandó céltáblája volt a magyar sajtónak). Figyelemre méltó, hogy a lapban elsősorban a szlovák mozgalom dokumentumai alkotják a bírálókat tárgyat, s az olykor éles hangú recenziókat egyként írta az egykori három osztálytárs. Feltehetőleg ez az oka annak, hogy amikor Kollár 1852-ben a végleges formára bővített *Slávy dcerát* kiadja, a szláv Pokolban mindhárman helyet kapnak, Kramarcsik, Pulszky és Henszlmann. Ez a szlovákul (csehül) olvasó baráti kör írta jórészt a lapot, s mindenekelőtt olyan megfontolásból, hogy a magyar–szláv viszonyok magyar szempontú (liberális) magyarázatával szolgáljon. Ennél nyilván azonban többről van szó: amikor Kramarcsik részletesen elemzi Kollár művét,¹⁹ akkor hosszú passzust szentel a szlovák költő hazafelfogásának, fennakadva ama soron, miszerint „pravou vlast jen v srdci nosíme...” (szívünkben hordozzuk az igazi hazát). Nemcsak a nyelv, hanem a közös múlt és a közös jelen, a közös intézmények, az alkotmány, amely szabályozza a társadalom életét, adják a nemzet fogalmát, meg a hazáét is, valamint a szabadság, amelyet az alkotmány biztosít. Kramarcsik figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy Kollár a magyar országgyűlések nyelvrendeleteit a szlovákokra mért csapásként minősítette, már 1832-ben beszélt erről. (Azt mondjátok — éneklí a *Slávy dcerában* —, a törvény úgy rendelkezik, hogy a magyarországi szláv temesse el nyelvét...), valamint erről: — s ez kiváltotta mind Pulszky, mind Henszlmann rosszállását — vlast je naše Věslávia (hazánk: Össz-Szlávia). S bár éppen a mindkét fél által követett nyelvi nacionalizmus herderi eredetű felfogása minősítette föl a nyelv szerepét a nemzetegyenység kialakításának folyamatában, nem kevesebb és nem kevésbé hangsúlyos szavak hangzottak föl a közös múlt-jelen-jövendő nemzetszervező jelentőségéről, szinte a *Szózat* szellemében. Eddigél — fejtegeti Kramarcsik — a patriotizmus ellentéte pusztán a kozmopolitizmus tarthatatlan elmélete volt; a mostani időkben a patriotizmus egy anyanyelvű polgárság megformálására törekszik, s ez a szláv érdekeket szétválasztja az országéitól, így a „szlavopoliták” a fennálló rend dühödt ellenségeivé válnak.

Kramarcsik nemzetfelfogása a *Pesti Hírlap* vezércikkeiből vezethető le; Kosáry Domokos szerint²⁰ Kossuth a nemzetiséget részesíti előnyben a liberalizmussal szemben, másfelől viszont teljes joggal idézi a *Pesti Hírlap*ból a következőket a magyar liberális nemesség nemzetfelfogása jellemzésére:

„A nemzetiség egy historiai factum, melynek a nyelv nem egyetlen tényezője; mert arra, hogy valamely népnek nemzetisége legyen, szükséges még az is, hogy közös alkotmány, közös érzelmek, közös

¹⁸ SZIKLAY László: *A szlovák irodalom története*. Bp. 1962. 320–321.

¹⁹ KRAMARCSIK, [Carl]: *Slávy dcera. Lyrisch-epischer Gedicht in fünf Gesängen von Johann Kollár. Pesth 1832.* = *Vierteljahrsschrift* 1843. Zweiter Band-Zweite Hälfte, 55–87.

²⁰ KOSÁRY Domokos: *A Pesti Hírlap nacionalizmusa 1841–1844*. Bp. [1944.] 16. Itt jegyzem meg, hogy *A magyar sajtó története* I. 708, 761. nem jelentőségéhez méltón emlékezik meg a *Vierteljahrsschrift*ről. Az utalt rész szerzője: Kosáry Domokos.

érdekek, a haladásnak és kifejlődésnek közös szüksége, egy együtt átélt nagy kor közös emlékezései kapcsoljanak össze bennünket.”

További tényezőként említi a cikk a műveltséget, az öntudatot, valamint az „idő és történések” szentesítette jogbirtokot. Így a nyelv csupán egyik, bár rendkívül fontos tényezője maradt a nemzetelképzelésnek. Ugyanis a közös nyelv alkotta nemzet tézise természetszerűleg igényelte a magyarosítást (szlavisztikát stb.), márpedig a másik fél hangoztatta erőszakos nyelvterjesztés vádját mindenki igyekezett elhárítani magától. Mindenképpen feloldhatatlan, jóllehet minduntalan felbukkanó ellentmondás keletkezett. Ugyanis amennyiben a nyelvközösség alapvető ismérve a nemzeti létnek, a „nemzetiség”-re (a *Pesti Hírlap* szerint használom a fogalmat) az egész történelem folyamán igényt tartó nép kénytelen számolni a (polgári) nemzet előtti korszakkal, s így történelmi hivatkozásai esetlegesen lesznek, a történelmi kontinuitás oly szívesen hirdetett eszméje erősen támadhatóvá válik. Alaposan kihasználta ezt az ellentmondást a szlovák fél: egyrészt a szlávok kultúraküldetését vélte igazolni a magyar nyelv szláv jövevényszavaival (a földművelést, az államszervezést a honfoglaló magyarok eszerint a szlávoktól tanulták), másfelől az erőteljes szláv részvételt a magyar történelemben bizonygatták (Zrínyi Miklós példájával). Ellenben amennyiben a nyelv némileg háttérbe szorult a nemzetet konstituáló tényezők között, nemcsak olyan vonatkozásban, miként Széchenyi körvonalazta, hogy ti. a nyelv még korántsem érzés, akkor a Magyarországon élő népek nyelvi különállása kapott érvet. Hiszen eszerint a magyarul nem beszélők a közös alkotmány, a terület, a kormányzás stb. révén ugyanolyan polgárai az államnak, mint a magyarok, a közös érdekek nem kívánják a nyelvfeladást. Egyetlen, korábbi idézettel zárom le ezt a fejtegetést: a *Társalkodó* vádjára felelt (a betűjegyet szem előtt tartva valószínűsíthetően) Rummy Károly György a maga patriotizmus-értelmezésével:

„...a patriotizmus ugyanis inkább érzésekben és tettekben, mint szavakban nyilvánulhat meg; így a szepességi németek, a szabad királyi városok, Pozsony, Buda, Pest, Sopron, Esztergom lakói, valamint a bányavárosokéi stb. német nevük ellenére, és bár német anyanyelvűek, meg attól, hogy szívesen olvasnak újságokat és könyveket, nem kevésbé jó, hazaszerető magyar polgárok (gute, patriotische ungrische Bürger)²¹.”

Visszatérve Kramarcsik Károly felfogására meg Henszlmannéra, Pulszkyéra, nem hiszem, hogy esetükben a nemzetiség érdeke meg a liberális felfogás ellentétben állna egymással.²² A nyelvi nacionalizmus (amelyben hittek) liberális

²¹ -y [RUMY, Karl Georg]: *Berichtigung einiger irrigen und übertriebenen Behauptungen eines ungrischen Gelehrten im Pesther Társalkodó 1832. Nro. 97. vom 5. Dezember = Der Bote von und für Ungern 1833. Nr. 11.*

²² KOSÁRY ezt Kossuthról állítja. „Hogy Kossuth a nemzetiség érdekét a liberalizmusnak elébe helyezi, az gazdasági nézeteinek fejlődéséből is kitűnik.” *Kossuth Lajos a reformkorban*. Bp. 1946. 231. A *Vierteljahrsschrift*-ban Pulszkyék jórészt Kossuth nézeteit képviselik, ám a közölt cikkekben a nemzetiségi kérdésben tanúsított türelmetlenség oka a későbbiekben Pulszky-idézettel igazolt illúzió.

ábrándokkal keveredett össze. Ugyanis aligha találunk olyan megnyilatkozásokat a *Vierteljahrschrift* szerzőinél, amelyek a közös múltat a nemesi kiváltságok histórikumával azonosítanák. Éppen ellenkezőleg: a nemesi alkotmány lebontása, a lehetőségig vitt szabadságjogok honosítása az ideáljuk. A szláv fél helyezi — érthető okból — a nemzetiség érdekét a liberalizmus elé; jóllehet a szlovákok emancipációs törekvéseit általában jellemzi a kevesebb jogokkal bíró rétegek (a protestánsok, a kispolgárok, a jobbágyok) beemelése az alkotmány sáncaiba, teljesen természetes, hogy az anyanyelvi jogok kiterjesztése a fő cél, minthogy éppen az anyanyelvet érzik veszélyben. Az a korszak paradoxonai közé tartozik, hogy a horvát követek a latin nyelv érdekében mozgolódtak, Kollár és nemzedéke pedig a szlovákság kisebbsége által használt egyházi nyelvet, a bibliai cseh nyelv érdekében szállt síkra.

Itt jegyzem meg, hogy Pukánszky Béla a Kosáryétól eltérő (és számomra meggyőzőbb álláspontot) képvisel.

„Henszlmann folyóirata, a »Vierteljahrschrift aus und für Ungarn« a liberális Magyarország legtekintélyesebb szócsove a külföld felé; munkatársai — Kossuth, Trefort, Csengery Antal, Lukács Móric és a többiek — a kor legjobb közírói nem tudnak túltenni a magyar ügy buzgó szolgálatában a szerkesztőn. Henszlmann német anyanyelve, német műveltsége itt már csak eszköz a magyar liberalizmus érdekeinek hatékonyabb képviselésére.”²³

Annyi apró helyesbíteni valóm volna, hogy Henszlmann és Pulszky nem munkatársul kérték Kossuthékat, hanem jórészt a *Pesti Hírlap* cikkeit fordították le németre és publikálták a lapban, mint amelyek a leghívebben képviselik a liberális álláspontot. Valóban polémikus anyagról van szó, és az is feltűnő, hogy Henszlmann és köre a nyelv- és érzelemváltás (csak felszínes vizsgálódás következtében egyszerűnek mondható) folyamata során alakították ki túlzónak, mások által kellően végig nem gondoltnak ható nézetrendszerüket. Kramarcsik Károlynak feltehetőleg szlovákok voltak az ősei, talán a családi házban is beszéltek szlovákul, Henszlmann „németiség”-ét, valamint Pulszky „szláv — német” voltát a *Vierteljahrschrift* bírálók nem kevés iróniával tették szóvá; hozzátehetnék volna, hogy gyermekikéjűként Lukács Móric is publikált magyarországi német folyóiratban német verseket.²⁴ Mindez valóban (túl)érzékenyvé tette őket a Magyarországon mind hevesebben vitatott nyelvkérdés iránt; miképpen fűtötte őket a bizonyítás vágya is, valóban a magyarság érdekeit (vagy vélt érdekeit) tartják szem előtt. Mindamellert nem felejthetjük, hogy egy igen lényeges kérdésben azonosulni látszottak az általánosan uralkodó liberális felfogással. Tudniillik abban, hogy a liberális feltételek teljesítése esetén szinte önmagától megszűnik a nemzeti(ségi) kérdés. A *Vierteljahrschrift* cikkíróinak egész reformkori munkásságát áthatja ez a tudat, amelyet Pulszky Ferenc visszaemlékezéseiben a bécsi szabadelvűeknek tulajdonít elsősorban, de önkritikusan önmagának (híveinek) is:

²³ PUKÁNSZKY Béla: *Német polgárság magyar földön*. Bp. [1944.] 72–73.

²⁴ Vö. erről: FRIED István. *Német–magyar kettős irodalmiság* = Filológiai Közönlöny 1988. 206–214.

„A szabadelvűség Bécsben [...] megfért még a cseh aspirációkkal is, mert azt hitték, hogy a valódi alkotmányosság nemcsak a csehet, de még a magyart is beviheti egy központi parlamentbe, úgy, amint mi is erősen hittük, hogy az általános szabadság s a hűbéri békák megtörése meg fogja szüntetni a nemzetiségi izgatásokat úgy a protestáns tótoknál, mint az ortodox szerbeknél és románoknál.²⁵”

Ez az oka annak, hogy Pulszky (és társai) — mint az a *Vierteljahrschrift* cikkeiből is kitetszik — polemizáltak a szlovák törekvésekkel, bennük valóban „nemzetiségi izgatás”-t, nem pedig nemzeti mozgalmat látva. Éppen ezért aligha mondható helytállóknak Fenyő Istvánnak az a tétele, amely Pulszkynek Kollár-ellenes, előbb a *Pesti Hírlapban*, majd a *Vierteljahrschriftben* megjelentetett írásában „pamfletszerű glosszá”-t fedez föl, „rosszízű gúnyolódás Kollár nemzeti törekvései felett” — állítja, majd utóbb „a magyar publicista türelmetlen, magyarkodó nézetei”-ről szól.²⁶ Nem Kollárnak a szláv irodalmi kölcsönösséget népszerűsítő és korántsem „nemzeti” röpirata az egyetlen szlovák megnyilatkozás, amelyet a *Vierteljahrschrift* szerzői élesen (olykor irónikusan) bíráltnak. A szlovák evangélikus lelkészek 1842-es trónfeliratáról és az *Ungarische Wirren und Zerwürfnisse*²⁷ című röpiratról egyként szó esik. Valamennyi esetben egységbontó-izgató törekvéseknek minősülnek a szlovák kezdeményezések, amelyek az önvédelem hevében ugyanazokat a gondolati levezetéseket tartalmazzák, amelyeket ellenfeleik is leírtak. Csakhogy a szlovák kijelentések háttérében ott a szláv összetartozás tudata, nem utolsósorban a cári Oroszország fenyegető árnya. Más kérdés, mennyire reálpolitikai tényező egy lehetséges orosz beavatkozás a Habsburg Monarchia szlávjai érdekében. Annyi tetszik bizonyosnak, hogy a magyar reformkor költői és gondolkodói a szláv (az orosz) fenyegetés bizonyosságában hittek, Vörösmartytól Wesselényi Miklósig, Pulszky Ferencről Lukács Mórícig. S amikor Wolfgang Berg az orosz és a német hatalom között létező magyarság várható sorsát festette föl, szintén az oroszok közép-európai jelenlétének rémképével riogatta Európát. A *Vierteljahrschrift* a magyar reformkor magabízó hangján recenzeálta Berg röpiratát, és ekképpen erősítette a magyar küldetés-hitben jelentkező szereptudatot.²⁸ S ha Pulszkynek például irónikus-erőtéljes szlovák ellenességet rovunk föl, a följebb leírt szempontot sem hanyagolhatjuk el; Kollárnak mind a szláv irodalmi kölcsö-

²⁵ A 4. sz. jegyzetben i. m. 252.

²⁶ FENYŐ István: *Haza és tudomány*. Bp. 1969. 275–278. Nem világos: honnan veszi a szerző ama adatát, miszerint Pulszkynek ifjúkorában „sok szlovák barátja volt.” Az emlékiratokból tudjuk, hogy Hodža iskolatársa volt. Hogy beszéltek szlovákul, nem vitás: Henszlmann éppen a *Pulszky-Festschriftben* közölt két maga által fabrikált szlovák hexametert. HENSZLMANN Imre: *Levél Fejérváry Gáborról*. In: *Pulszky Ferencnek ötvenéves írói jubileumára*. (Szerk.): B. NYÁRY Jenő, TORMA Károly, HENSZLMANN Imre, HAVAS Sándor. Bp. 1884. 6–18.

²⁷ [CHALUPKA, Ján]: *Ungarische Wirren und Zerwürfnisse*. Leipzig, 1842.; *Vierteljahrschrift* 1843. Erster Band-Zweite Hälfte, 162–168. (HENSZLMANN Imre recenziója); *Recurs, welchen einige slovakische Seelsorger und Schullehrer im Mai des Jahres 1842 in Wien eingereicht* (szintén Henszlmann Imre közlése), Uo. 1843. Zweiter Band — Erste Hälfte, 186–208.

²⁸ 1843. Erstes Vierteljahrsheft, 92–121.

nösségről kiadott tanulmánya, mind pedig *Slávy dcerája* egy olyan össz-szláv elképzelést vázolt föl, amelynek végső célja korántsem a szlovák „nemzeti” gondolat valóra váltása, hanem egy szláv jellegű Európa létrehozása, még ha csupán szellemi eszközökkel és a szellemi munka területén is.

A *Vierteljahrsschrift*nek főleg első számai foglalkoznak számottéví terjedelemben a szláv – magyar, azon belül kimondottan a szlovák – magyar viszonyal. Kramarcsik Károly igen alaposan, tendenciózus válogatásban ugyan, de nagyjában-egészében pontos prózai fordításban mutatja be a *Slávy dcerát*, azt igyekeztvén dokumentálni, hogy Kollár német- és magyarellenessége, szláv agitációja veszedelmes lehet az egész Birodalomra. Valamennyi szerző a szláv veszélyről igyekszik meggyőzni a németül olvasó közvéleményt, és a maguk — liberális — álláspontjának dokumentálására a *Pesti Hírlap*ból fordított cikkek szolgálnak. Ebbe a körbe tartoznak az igen részletes beszámolók a magyar országgyűlésről (az 1843/44-esről), valamint az országgyűlési viták tárgyát alkotó kérdésekről. Nem vitás, hogy Kossuth és Pulszky nézete érvényesül mind az országgyűlési, mind az egyéb beszámolókbán. A szándék egészen nyilvánvaló: a szláv (szlovák) röpiratok és az Udvar által sugalmazott cikkek magyarságképének helyesbítése. Azt próbálják a szerzők az olvasóval megértetni (és az országgyűlési viták hív közlése erre kitűnő alkalmat szolgáltat), hogy a magyar nemesség messze sem nem egynemű, sem nem barbár, maradi vagy arisztokratikus elbizottsága miatt megvetést érdemlő tömeg, hanem a magyar nemesség széles köreiben érvényesülnek a kor lényeges eszméi; s a magyarság képviselőinek küzdelme révén abba az irányba tart, amely a fejlettebb nemzetek mellé fogja emelni (amennyiben a szükséges reformok megvalósulhatnak Magyarországon). Az újság egyik fő célkitűzése, hogy szétfoszlassa a civilizáltan lépésben előre haladásról gondolkodó Udvarról és a minden reformtörekvést kárhóztató magyarságról kialakított (s nem egy ízben Bécs által sugalmazott) hiedelmet. Ugyanakkor a magyarok, a szlávok és a németek helyzetének, karakterológiaiájának, törekvéseinek felvázolásával nemcsak a magyarság történelmi jogairól esik szó, hanem egy jól érzékelhető küldetésstudat realizálásának lehetőségéről is, nevezetesen a magyarságnak a soknyelvű országot modern nemzetté kovácsoló képességéről és feladatvállalásáról. A magyar nyelv legyen az ország „diplomatikai” nyelve, de a művelődésé, illetőleg a magasabb stúdiumoké is. Valójában a latin helyébe kívánják állítani a magyart, érvelnek a cikkírók, s a magyarság mintegy közvetítőül léphet föl a szlávok és a németek között. A németeket ugyanis, amennyiben nem a magyar a hivatalos nyelv — fejtegetik —, a szlavizálódás veszélye fenyegeti, míg a szlávokat a germanizálódás lehetősége kellene, hogy elrémítse. Az egyetlen mód mindennek elkerülésére a magyar nyelv diplomatikaivá tétele, hiszen a magyarság a két egymással ellentétes nagyhatalmi törekvés kiegyensúlyozója lehet.²⁹

²⁹ Uo. 105–106.

Nem kevésbé lényegesnek fogják föl a cikkírók annak bizonyítását, hogy Magyarországon tért hódított a liberalizmus. Hiszen — írják — csak részzigazság az, miszerint a szláv (szlovák) törekvéseket, amelyeket Pulszkyék pánszlávokként minősítenek, üldözik, a sajtó révén megbélyegzik. (Ezt panaszolta — többek között — a szlovák lelkészek trónfelirata, de témája ez több szlovák röpiratnak is). A valóságban a magyar sajtó egyként közöl Kollárt támadó és Kollár mellett állást foglaló megnyilatkozásokat, sőt, magát, Kollárt is publicitáshoz engedik.³⁰

Nehezen lehet lemérni a *Vierteljahrschrift* cikkeinek hatását. Hiszen nem is negyedévi lap volt (ezt az egyik bíráló felrótta), az 1843-as esztendőben három kötetben összesen hat füzet jelent meg, míg 1844-ben mindössze a negyedik kötet első füzete. Annyi bizonyos, hogy az ellentábor azonnal reagált a lap megjelenésére, előbb Mailáth János az *Allgemeine Zeitungban* és a *Nemzeti Újságban*, majd Csaplovics János újraközölve Mailáth vitairatát, hozzáfűzve a maga bírálatát az *Österreichische Blätter für Literatur und Kunstban*, utóbb különnyomatként adva írását.³¹ Ennek címeírásából tudjuk meg, hogy Henszlmann lapjának 1843-as néhány száma *második* kiadást is megért, s a különösen éles és személyeskedő hangnem tanúskodik arról, hogy a lap milyen érzékeny kérdésekre kísérte meg a választ; meg arról is, hogy miféle egyoldalúságok, előfeltevések és időnként rosszhiszeműségek ütköztek meg, miközben az érvelés módszere és alapanyaga számos tekintetben hasonlónak vagy azonosnak bizonyult. Mindenképpen téves és félrevezető az a Fenyő Istvántól idézett,³² ám az 1950-es, 1960-as esztendőkben sokak által hirdetett nézet, miszerint csupán a magyar fél volt agresszív, kizárólag a magyar álláspontban található kivetni való, pusztán a magyar felet terheli a felelősség a népek békéjének megbonthatásáért. Akik ilyeneket leírtak, feltehetőleg sem a *Slávy dcerát*, sem a szlovák részről kiadott röpiratokat nem olvasták (végig); Pulszkyék ellenben végigolvasták. Kiváltképpen nem tekintettek bele tegnapi értekezőink Csaplovics írásába. Hiszen éppen ott található meg a *Slávy dcera* (1852) egyes passzusainak forrása: célozgatás Henszlmann, Pulszky, Kramarcsik nem magyar anyanyelvére, származására, a szlávok (szlovákok) kultúraátadó voltára, a *Vierteljahrschrift* szlávok jogait veszélyeztető felfogására. S mindezt olyaténképpen, hogy a magyar (fő)nemesi családból származó Mailáth János vitairata hitelesíti, az ő aulikus-konzervatív szemszögéből világittatik át Pulszkyék eszmerendszere. S ami szinte denunciálás számba megy: nemcsak szlávellenességgel vádolja Mailáth és Csaplovics a *Vierteljahrschrift* szerzőit, hanem azzal is (és azzal elsősorban), hogy magyar orgánumnak tüntetik föl magukat, jóllehet csak egy pártot,

³⁰ Uo. 162–168.

³¹ *Vierteljahrschrift [!] aus und für Ungarn. 1843. [...] Angezeigt von J.[ohann] v.[on] Csaplovics in Wien. Abgedruckt aus den österreichischen Blättern für Literatur und Kunst. 1–16.*

³² FENYŐ: a 26. sz. jegyzetben i. m.

sugalmazva: lázongó kisebbséget képviselnek. Ennek révén a német(országi) — ausztriai köztudatba akarják visszacsempészni a maradiságból és túlzásból eredeztethető, a békés reformokat és a birodalmi egyensúlyt (amely az európai egyensúlynak is záloga) veszélyeztető magyarságról — az Udvarban fölvezolt — képet. Jóllehet Mailáth³³ (inkább az 1820-as években) a magyar irodalomnak és folklórnak avatott tolmácsa volt, nem utolsósorban kanyargókkal teli életpályája az Udvar szolgálatáig (titkos jelentésekig) sodorta, ezáltal építhetett ki kapcsolatot a magyarok ellenében Bécs szövetségét és segítségét kereső szlovák értelmiségiekkel, előbb Kollárral, majd Štúrékkal;³⁴ Csaplovics viszont a felvilágosodás eszmeiségében gyökerező türelmes állásponttól jutott el az 1830-as évek végén egy jogvédő-támadó szlovák gondolatiságig, a soknyelvű ország polgártudatától a szlovák tudatig. Nem vitás, hogy magyar türelmetlenségről is számot adhatunk a *Vierteljahrschrift*, majd az 1840-es évek vitáit olvasgatva. A magyar illúziókból Pulszky Ferenc majd csak 1848/49 keserű tanulságait levonva ébred föl. Štúr pályája az 1850-es esztendőkből szintén az illúziók elvesztéséről tanúskodik. A *Vierteljahrschrift* és Csaplovicsék reagálása azonban még az előfeltevések összecsapásának jegyében áll, önvédelemnek tüntetve föl a gyanúsítgatásokkal teli támadást, föl sem vetve a „tertium datur” lehetőségét.

Mindkét fél arra törekedett, hogy a másik pozícióit gyöngítse, csakhogy Henszlmann lapja elvi szempontként föltüntetett küldetéstudattól vezérelve tette azt, amit Csaplovics, Mailáth is személyeskedve, történeti felfogással álcázott aulikus-szláv nézőpontból. Mailáth már beköszöntő cikkében (a *Nemzeti Újságnak* 1843–44-ben volt kolumnistája, szerkesztője, bár ez utóbbit lepleznie kellett) a „Hazafiság, nemzetiség”³⁵ problémakörével foglalkozik, előlegezve a *Vierteljahrschrift* tendenciáját vitató érvelést, azt állítván, hogy Hunyadi János, Zrínyi Miklós származásukra nem, csupán érzéseiket tekintve magyarok, a magyarosítás — veti Mailáth a liberális ellenzék szemére — „nem abban helyezték, hogy magyarul érezzenek, hanem hogy magyarul beszéljenek.” A *Nemzeti Újság* egy másik számában tárgyi tévedést ró föl Pulszkyknak,³⁶ sajtószemléje szerint a *Vierteljahrschrift* a „vágatató” pártot dicséri, a konzervatív pártot elmarasztalja, és a szlovákat általában támadja.³⁷ Mailáth egyedül Lukács Móric

³³ Mailáth műveinek bibliográfiája: KOLOS István: *Gróf Mailáth János 1786–1855*. Bp. 1938. 195–197.

³⁴ SZIKLAY László: *Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten*. In: *Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk.: Zuzanna ADAMOVIČ, Karol ROSENBAUM, SZIKLAY László. Bp. 1965. 163–164.; FRIED István: *A nemzeti szorongás múltjából és jelenéből = Tiszatáj* 1993. 9. 82–91.

³⁵ *Nemzeti Újság* 1843. 1. sz.

³⁶ *Gyanúsítások*. Uo. 61. sz.

³⁷ *Sajtóőr*. Uo. 11. sz.

egy ismertetésében lelt elismerni valót, míg Pulszkyt és Henszlmant erőteljesen bírálja.³⁸

Csaplovics bírálata³⁹ terminológiájában is a nyelvharc („Sprachenkampf”) legindulatosabb röpiratainak hangvételt idézi. A pszeudo- és ultramagyarokat „szlavophag”-oknak nevezi, mértéktelen nagyzsolást és nagyotmondást vet a szemükre, ferdítéseket, túlzásokat, hazugságokat és kézenfekvő valótlanságokat. A népnyelv — írja egy helyütt — oly idegen az „új irodalmi nyelvtől” (neue Schriftsprache), akár az olasz vagy a román (wallachische) a latintól. Az új nyelvet egyetlen magyar sem érti — fejtegeti Csaplovics —, aki naponta nem vesz részt a szóalkotgatásban (Wörterfabrication). Csak a magyarománoknak áll az érdekében, hogy a magyarok érdekeit elválasszák az országban lakó más népek érdekeitől, minthogy szerintük a magyarok Isten választott népe, az ország egyedüli urai, az alkotmánynak egyedüli alkotói és letéteményesei, a többi nép csupán megtúrt, mint a magyarok szolgája. Az utolsó két esztendő bezáró időszakig a magyar nyelv és az alkotmány közjónak és köztulajdonnak számított. Az ellenségeskedés Helmezy 1840-es újságcikkeivel indul, folytatódott Zay Károly gróf tüzet és lángot eredményező írásaival, majd Kossuth a *Pesti Hírlapban* igyekezett a horvátokat, a szerbeket, a szlovákokat és a németeket gyűlöletessé és megvetést érdemlővé tenni a magyarok előtt. A többi magyar lap, az *Athenaeum*, a *Világ* csak olajat öntenek a tűzre. A magyarok igazi segítsége a turopoljei Joszipovics, aki a horvátokra panaszkodott országvilág előtt. A hosszadalmas és statisztikai adatokkal zsúfolt cikk részletesebben kitér a magyar alkotmány minősítésére, amelyet a brithez hasonlónak tart, miután nem egy bizonyos időszak rendszeres munkálatainak gyümölcse, hanem nyolc évszázad alatt fogalmazott törvények együttese. Ebben a törvényalkotó munkában kezdettől fogva sok szlovák, horvát, német nemes vett részt, sok szlovák, horvát és német tüntette ki magát mint államférfi vagy háborús hős. A magyar polgári intézmények, hivatalok, a törvényhozás sokat köszönhetnek a szlávoknak: ezt Csaplovics olyan szlávból a magyarba átvett szavakkal igazolja, mint *király, bán, nádorispán, vojvoda, udvornici, pristaldi, duschenitzi*. De szláv eredetű — folytatja Csaplovics —: a *megye*, a *vármegye* meg a *robot* is.

A magyarok ellen feltámadt antipátia — véli Csaplovics — igen nagy. Ám ezért a pszeudo-magyarok a felelősek, ők idegenítették el a szlávokat és a németeket a magyarságtól. Pedig régebben valamennyi nép részt vett a közös vállalkozásokban, így a Pesti Magyar Színházra is adakoztak a nem magyarok is.

Remélhető, fejezi be Csaplovics, hogy az egzaltált patrioták megszüntetik tevékenységüket, és az általuk szított tüzet közös erővel eloltják majd.

Érdeemes volt részleteiben is bemutatni Csaplovics értekezését, mégpedig nem csupán azért, mert néhány igazság mellett sok fél-igazságot, túlzást, sőt

³⁸ *Sajtóőr*. Uo. 12. sz.

³⁹ A 31. sz. jegyzetben *i. m.*

rosszhiszeműséget is elárul ez az írásmód. Nem fogalmaznak szelídebben Pulszkyék sem. Ebben a tónusban üzengettek egymásnak a magyarok és a szlávok; a magyar fél a hazai sajtóban építette ki pozícióit, Kovacsóczy Mihály és 1843/44-ben Mailáth János *Nemzeti Újságja* kísérte meg a válaszadást, szem előtt tartva, hogy a magyar közvélemény előtt akkor lehetnek sikeresek, ha mérsékelten adnak helyet a szlávok érvelésének. A szlovák és részben a horvát fél is Bécsben igyekezett megnyerni a kormányzat bizalmát, emellett a szlovákok a szláv nyelvű sajtó révén a szláv összetartozás tudatát erősítették. A német nyelvű röpiratok kettős funkcióval rendelkeztek, egyrészt a saját álláspontot körvonalazták a másik fél számára olyaténképpen, hogy egyben annak érvrendszerét a maguk által csoportosított adathalmazzal igyekeztek semmissé tenni, másrészt a külföldi közvélemény előtt próbálták saját álláspontjukat mind kedvezőbb színben feltüntetni. Az *Augsburger Allgemeine Zeitung* mindkét félnek, a magyarnak és a szlávnak is teret biztosított.

Ennek ellenére Henszlmann, Pulszky, Kramarcsik és Lukács Móric úgy érezték: szükségük van egy olyan, mozgékonyabb, de alaposabban elemző lapra, amely kizárólag az ő álláspontjukat tolmácsolja, és amely — Lipcsében nyomtatván — közvetlenül eljuttatható a címzetthez, a német(ül) olvasóhoz. A lap jellegét tehát meghatározta, hogy az időszerűnek vélt problémakört terjedelmesebb tanulmányokban lehetett bemutatni, s akár hosszabb ismertetések révén polemizálni a Magyarországról szóló röpiratokkal. Más kérdés, hogy vagy a szerkesztők — szerzők egyéb elfoglaltsága vagy pedig a jelentősnek mondható távolság a szerzők és a nyomda között végül is megnehezítette a lap kiadását, terjesztését. Nem is szólva arról, hogy számról számra haladva egyre kevesebb lett az önálló értekezés vagy a fordítás (főképpen a *Pesti Hírlap*ból fordítottak), és egyre több az országgyűlési beszámoló, mintegy az országgyűlési napló német fordítása. A részletkérdéseken sokszor késhegyig menő viták hív visszadása nemigen érdekelhette a magyar jogi, politikai viszonyokról mérsékelten vagy sehogysem tájékozott német olvasót. Nemigen sejthető, miféle szándék vezethette a szerkesztőket, leginkább arra gyanakszom, hogy nem volt más közölhető anyaguk. Mindenesetre az utolsó kötet (vagy füzet), az 1844-es esztendő első darabja már nem újság, hanem országgyűlési tudósítás. S amilyen lendülettel indult a lap, oly hirtelen szűnik meg, mintha nem töltötte volna be küldetését. Pedig 1844-től kezdve még inkább szükség lett volna magyar szempontú — idegen nyelvű — hírlapra, hiszen mind a magyar — osztrák, mind a magyar — szláv viszony egyre kiélezettebbé vált. A szláv sérelmek a szláv országok lapjain keresztül özönlöttek Európába, míg a magyar állásfoglalások csak akkor kaphattak szélesebb nyilvánosságot, ha valamely külföldi lap szerkesztőjét sikerült e cél érdekében megnyerni.

Henszlmann *Vierteljahrschrift*jét érdekes kísérletnek minősíthetjük, sikere alig jelezhető, kudarcát gyors kimúlása sejteti.

FRIED, ISTVÁN

Ein Versuch eine Zeitschrift zu gründen zu Leipzig*(Vierteljahrschrift aus und für Ungarn, 1843–1844)*

In den 40-er Jahren des 19. Jahrhunderts übermittelten die Leiter der slowakischen nationalen Bewegung ihre Beschwerden und Anklagen zu den deutschen Lesern durch deutschsprachige Flugblätter und durch die von Metternich unterstützte *Augsburger Allgemeine Zeitung*. Um den liberalen ungarischen Standpunkt bekannt zu machen, wurde eine Zeitschrift aus Anregung von Imre Henszlmann in Deutschland begründet, weil die Belesenheit der inländischen Blätter nur innerhalb der Grenzen des Landes bedeutend war. Diese Zeitschrift war berufen die deutsche öffentliche Meinung im Interesse der ungarischen Sache zu beeinflussen. Die zu Leipzig 1843–1844 unter dem Titel *Vierteljahrschrift aus und für Ungarn* erschienene Zeitschrift hatte als Mitarbeiter: Ferenc Pulszky, Móricz Lukács und Károly Kra-marcsik. Die wichtigste Zielsetzung der Zeitschrift war nicht minder, als die falsche Glaube vom Wiener Hof „Unterstützer des Vorschlages“ und vom Ungartum, „Feind der Reformstrebungen“ zu zerstreuen. Der Verfasser analysiert eingehend die Geschichte der Zeitschrift und ihre Aufnahme in den Kreisen der konservativen Opposition.